

Актуальні проблеми ... 2011. – Вип. 14

6. *Kimball A.* Russia and Japan Expand to their Pacific Frontiers, 1697–1898. [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://pages.uoregon.edu/kimball/RUS.i.JPN.htm>. Доступ – 07.02.2011 р.
7. *Lensen G. A.* Russia and the United States in Asia / George Alexander Lensen // *Russian Review*. – 1965. – Vol. 24. – No. 2. – Pp. 99-110.
8. *Lensen G. A.* Russians in Japan, 1858–1859 / George Alexander Lensen // *The Journal of Modern History*. – 1954. – Vol. 26. – No. 2. – Pp. 162-173.
9. *Lensen G. A.* The Historicity of Fregat Pallada / George Alexander Lensen // *Modern Language Notes*. – 1953. – Vol. 68. – No. 7. – Pp. 462-466.
10. *Lensen G. A.* The Russian Push toward Japan / George Alexander Lensen. – Princeton, 1959.
11. *McOmie W.* The Opening of Japan, 1853–1855: a Comparative Study of the American, British, Dutch and Russian naval expeditions to Compel the Tokugawa Shogunate to Conclude Treaties and Open Ports to Their Ships / William McOmie. – Leiden, 2006.
12. *Togawa T.* The Japanese View of Russia before and after the Meiji Restoration / Togawa Tsuguo // *A Hidden Fire. Russian and Japanese Cultural Encounters. 1868–1926*. – Stanford – Washington, 1995. – Pp. 214-227.
13. *Wada H.* Japanese-Russian Relations and the United States, 1855–1930 / Wada Haruku // *A Hidden Fire. Russian and Japanese Cultural Encounters. 1868–1926*. – Stanford – Washington, 1995. – Pp. 201-213.
14. *Wells D. N.* Hospitality and the Negotiation of Difference: The Role of Food and Drink in the Russian Discovery of Japan / David N. Wells // *Australian Slavonic and East European Studies*. – 2007. – Vol. 21. – Nos. 1 – 2. – Pp. 25-40.

УДК 930.1:37-055.2(477)”18”

Проблеми жіночої освіти в Російській імперії на сторінках періодичної преси середини XIX ст.

Кудь Анастасія

Кудь Анастасія. Проблеми жіночої освіти в Російській імперії на сторінках періодичної преси середини XIX ст. Досліджуються погляди публіцистів на проблеми жіночої освіти в Російській імперії в середині XIX ст. Виділено основні напрями дискусії щодо становища жінок у суспільстві, зокрема їхнього права на освіту. **Ключові слова:** жіноча освіта, реформа освіти, періодична преса.

Кудь Анастасія. Проблемы женского образования в Российской империи на страницах периодической печати середины XIX в. Исследуются взгляды публицистов на проблемы женского

образования в Российской империи в середине XIX в. Выделены основные направления дискуссии о положении женщины в обществе, а именно их права на образование.

Ключевые слова: женское образование, реформа образования, периодическая печать.

Kud Anastasia. The problems of women's education in the Russian Empire on the pages of the periodic press in the middle of the XIX century. Basic looks of publicists are investigated to the problem of women's education in the Russian Empire in the middle XIX of century. The basic directions of discussion about position of women in society are distinguished, namely their rights to education.

Keywords: women's education, the education reform, the periodic press.

На початку XIX ст. в Російській імперії з'являються нові типи навчальних закладів – інститути шляхетних дівчат. З цього часу жіноча освіта набуває рис професійної школи: жінки отримують можливість опанувати професію домашньої вчительки або гувернантки. І хоча середня жіноча освіта на початку XIX ст. здебільшого була розрахована на привілейовані стани, її значення не можна не дооцінювати. Вона надавала жінці не лише інтелектуальний та культурний розвиток, а й змогу забезпечувати себе в матеріальному плані, створюючи умови для певної незалежності. Крім того, на початку XIX ст. жінки почали брати участь у тих сферах діяльності, які до цього належали тільки чоловікам, зокрема, деякі з них присвятили себе літературній діяльності. Жінки активно долучалися до діяльності літературних гуртків та салонів. Усе це сприяло подальшому розумовому розвитку жінок та підняттю їх соціального статусу в суспільстві.

Істотні зміни ставлення до жінки в Європі й Росії відбуваються із середини XIX століття. У Західній Європі це було пов'язано з революційними подіями 1848–1849 рр., коли починають формуватися рухи на захист політичних та громадянських прав жінок, у тому числі і права на освіту. У Російській імперії питання про становище жінки в суспільстві з особливою гостротою постало після Кримської війни, під час розгортання так званих «Великих реформ».

Поразка Росії у Кримській війні змусила російські правлячі кола замислитися над розробленням та впровадженням програми реформ, спрямованих на модернізацію держави. Серед комплексу таких реформ чільне місце належить реформі народної освіти. Зокрема, завдяки проголошеному принципу рівності всіх станів, були створені середні навчальні заклади для жінок – училища («Положення про жіночі училища відомства Міністерства Народної Освіти» від 10 травня 1860 р.), які дозволяли отримати освіту дівчатам з непривілейованих станів. Наступним кроком з реформування жіночої освіти було затвердження 24 травня 1870 р. Олександром II «Положення про жіночі гімназії й прогімназії

Міністерства Народної Освіти». Відповідно до цього «Положення» жіночі гімназії й прогімназії визначалися як відкриті навчальні заклади, призначені для учениць усіх станів і віросповідань.

Напередодні та у ході реформ на сторінках вітчизняних журналів розгорнулись дискусії щодо жіночої освіти, а саме про можливість однакового виховання чоловіка і жінки, про здатність жінки займатися науковою та суспільно-політичною діяльністю і т. д. Мета даного дослідження – визначити основні напрями дискусії щодо проблем у жіночій освіті.

Перші загальні дослідження з «жіночого питання» у Російській імперії з'явилися вже у другій половині XIX – на початку XX ст. Серед них варто назвати праці Д. Мордовцева «Русские женщины нового времени. Биографические очерки из русской истории. Женщины XIX в.» [15] та О. Амфітеатрова «Женщина в общественных движениях России» [1]. Утім, зазначені автори не вдавалися до аналізу публіцистики середини XIX ст. Після революційних подій 1917 р. та громадянської війни більш-менш вартих уваги досліджень з «жіночого питання» не знаходимо. Новий етап в історіографії розпочнеться у другій половині XX ст., у тому числі наприкінці 1950-х рр. з'являться й перші публікації, присвячені дослідженню публіцистики (стаття Г. О. Вишневської «Вопросы женской эмансипации в русских журналах 1830–1840-х годов» [5]). Ця тема знайшла продовження в монографії Г. О. Тишкіна «Женский вопрос в России в 50-60-е гг. XIX в.» (1984 р.) [20], в якій було зроблено спробу дослідити проблему жіночої емансипації на сторінках періодичних видань 1850–1860-х рр. Однак, зазначимо, що автор акцентував увагу лише на так званій «демократичній публіцистиці». Крім того, у радянські часи з'являються дослідження з історії журналістики другої половини XIX ст., в яких вивчається історія окремих журналів або кількох однотипних видань. Головною метою цих досліджень була характеристика творчості найвідоміших публіцистів [9]. З 1990-х рр. в основному при вивченні «жіночого питання» використовується так званий «гендерний підхід» (О. О. Хасбулатова, І. Л. Савкіна, І. І. Юкіна та ін.). Увага О. О. Хасбулатової [21], та І. І. Юкіної [26] зосереджена на історії виникнення, становлення та розвитку фемінізму в Росії. З цією метою дослідниці звертаються до публіцистики середини XIX ст., де вперше була висунута ідея емансипації жінки. І. Л. Савкіна [19] у своїх статтях аналізує конфлікт жінки і патріархальних цінностей, змальовує образ жінки у художній літературі XIX–XX ст. та на сучасному етапі. Отже, історіографія розглядає публіцистику середини XIX ст. як початковий етап формування феміністичного руху в Російській імперії, не виокремлюючи проблему середньої жіночої освіти.

Початком дискусії з питань жіночої освіти вважається публікація Д. І. Мацкевича в журналі «Современник» в 1850 р. під назвою «Заметки о женщинах» [10, с. 151]. Автор статті наполягав на тому, що не можна робити ніяких висновків щодо розумових здібностей жінок, поки вони не будуть мати можливості отримувати таку саму освіту та виховання, як чоловіки. Поява цієї тези пов'язана з тим, що в тогочасному суспільстві

панували теорії, які говорили про недостатній розумовий розвиток жінок у порівнянні з чоловіками.

У подальшому до цієї проблеми звертались й інші автори, зокрема, письменниця М. М. Вернадська. Так, у 1858 р. в журналі «Экономический указатель» з'являються матеріали під назвою «Женский труд» [3], в яких авторка категорично виступає проти деспотизму чоловіків у суспільстві і залежного становища жінки. М. М. Вернадська наголошує на тому, що єдине, чим жінка поступається чоловіку – це фізична сила. Що ж стосується розумових здібностей, то у цьому вона в жодному разі не поступається чоловіку, тому жінці потрібно надати право отримувати таку саму освіту, як і чоловіку [3, с. 95]. Крім того, авторка звертає увагу на доступність вибору професій чоловіками, у той час, коли жінкам призначено бути гувернантками або домогосподарками, незважаючи на те, що не всі мають відповідні здібності [3, с. 94-96]. Однак, на той час жіноча праця була значно дешевшою, аніж чоловіча, це авторка також пов'язує з відсутністю у жінок фундаментальних знань, що є причиною відсутності якісної жіночої освіти. [3, с. 99; 102-103]. З іншого боку, ставлення суспільства до жінки, яка працює, дуже негативне: на думку більшості, праця для жінки – це найбільший сором, краще прохати милостиню, ніж працювати [3, с. 112]. Отже, як вважає М. М. Вернадська, доки буде панувати негативне ставлення до жіночої праці, доти жінка буде в повній залежності від чоловіка.

У статті «О женском воспитании» [4] М. М. Вернадська знову робить акцент на вихованні дівчат, а саме на тому, чому батьки навчають своїх дівчат ще змалку: бути доброю дружиною, матір'ю та домогосподаркою. На протиположність цьому авторка вважає за необхідне змалку привчати дівчат до розуміння того, що навчаються вони не тільки для того, щоб «блищати» в суспільстві і займатися господарством. Вони, перш за все, повинні займатися тим, до чого мають здібності [4, с. 218]. У цьому контексті М. М. Вернадська виступає проти існування спеціальної навчальної програми для дівчат, що відрізняється від системи навчання хлопчиків. Саме завдяки гідній освіті жінки зможуть відкрити для себе нові сфери діяльності, тому дівчата та хлопці повинні отримувати однакові знання в ході навчання [4, с. 224-225].

Стосовно розумових здібностей жінок висловився також відомий вчений, громадський діяч М. І. Пирогов у статті «Вопросы жизни», що з'явилась у 1856 р. на сторінках журналу «Морской сборник» [18]. М. І. Пирогов критикував виховання та систему жіночої освіти, наполягаючи на необхідності розвитку інтелектуальних здібностей жінок на рівні з чоловіками. Крім того, автор підкреслював важливу роль жінки в суспільстві, вбачаючи в жінці вихованця майбутнього суспільства. Спираючись на дану тезу, М. І. Пирогов наполягав на реформуванні освіти, яка надавалась жінкам. Стаття М. І. Пирогова привернула до себе увагу сучасників, поклала початок гострій дискусії щодо реформування системи народної освіти.

На сторінках періодичної преси дедалі частіше з'являються публікації, присвячені темі жіночої освіти, а саме критиці існуючих закритих навчальних закладів для жінок. Зокрема, у 1857 р. у журналі «Современник» була надрукована замітка невідомої жінки («Жалоба женщины») [8], в якій йшлося про безнадійне становище дівчини, яка отримала світську освіту в закритому навчальному закладі. Автор підкреслює, що виховання дівчини переслідувало лише одну мету – заміжжя та «вихід у світ» [8, с. 56], воно не надавало фундаментальних знань, готуючи до реального життя. У статті піддавалась критиці методика навчання, яка полягала в заучуванні на пам'ять великої кількості матеріалу. Результатом даної методики було те, що по закінченні закритого навчального закладу, дівчина забувала й ті знання, що отримала упродовж 8-9 років навчання. Автор пов'язує це зі ставленням до жінки в суспільстві, а саме з тим, що суспільство не вимагало від жінок наукових знань [8, с. 63-64].

Замітка «Жалоба женщины», отримала багато відгуків, дискусія розгорнулася не тільки на сторінках «Современника», а й охопила відомі на той час педагогічні журнали – «Журнал для воспитания», «Русский педагогический вестник». Одні читачі підтримали «Жалобу женщины» («Отголосок на «Жалобу женщины» [17]), інші виступили зі своїми думками щодо виховання в цілому («Письма к русским женщинам», «Мысли по поводу статей о женском воспитании»), були й такі, що доволі гостро критикували нові погляди на жіночу освіту [11, с. 456-457].

У 1857 р. в «Журнале для воспитания» були надруковані декілька статей під назвою «Письма к русским женщинам» [22, 23], в яких авторка висловилася проти існуючої системи жіночої освіти, що, на її думку, переслідувала лише єдину мету – вийти заміж («одна наука – ловити наречених») [22, с. 50]. І хоча авторка відводила для жінки коло діяльності матері та домогосподарки [22, с. 43], вона водночас виступала за необхідність надання жінкам гідної освіти, протиставляючи її існуючій освіті «низької проби» [23, с. 318].

Крім того, в «Русской беседе» в 1859 р. була надрукована стаття Н. Дентуніс «Чему мы женщины учились?», в якій авторка висвітлила проблему невідповідності системи інститутської освіти реальному призначенню жінки в суспільстві та сім'ї, роблячи акцент на безглуздість освіти, яку надають інститути шляхетних дівчат.

У 1859 р. було започатковано новий спеціалізований педагогічний журнал для жінок – «Рассвет» під керівництвом В. О. Кремпіна. Журнал також виступав проти інститутської освіти, вважаючи, що інститути не надавали вихованкам фундаментальних наукових знань. Реалізуючи свої ідеї, «Рассвет» друкував матеріали з літератури, історії, географії, фізики, які мали науково-пізнавальний характер. Крім того, на сторінках журналу обговорювались питання морального самовдосконалення, самовиховання та самоосвіти, відзначалися ті книги та статті, які вважались необхідними для жіночого виховання [11, с. 458]. Не випадково в 1861 р. журнал був

відрекомендований читачам як «корисне читання» для вихованок вищих класів жіночих навчальних закладів.

У журналі «Рассвет» розпочалась діяльність відомого руського критика Д. І. Писарева, який активно відстоював право жінок на освіту, надання можливості жінкам вивчати різні науки та працювати, що і вважав запорукою сімейного щастя. На думку Д. І. Писарева, безправне становище жінки обґрунтоване обмеженістю її діяльності, як господарки будинку.

Нового імпульсу дискусії щодо жіночої освіти, становища жінки в суспільстві надало відкриття жіночих училищ. У зв'язку із цим у періодиці почали висловлювались різноманітні думки щодо освіти, яку повинні отримувати жінки. Наприклад, М. О. Добролюбов у статті «Мысли об учреждении открытых женских школ» [7] піддав гострій критиці основні типи навчальних закладів середини XIX ст. – приватні закриті пансіони та домашню освіту. Негативну сторону навчання в закритих жіночих закладах автор вбачав у відриві дівчини від своєї сім'ї та сімейного виховання, як наслідок – невідповідність навчання в закритих пансіонах реаліям життя [7, с. 67]. Стосовно домашньої освіти автор підкреслює позитивну рису цього типу навчання для жінок – моральну, однак критикує результати навчання, які зазвичай не відповідають бажаним. М. О. Добролюбов виступив проти існуючої методики викладання навчальних дисциплін, притаманної всім типам навчальних закладів для жінок, а саме проти заучування на пам'ять великої кількості матеріалу [7, с. 69]. Автор пропонує альтернативний варіант навчальних закладів для жінок – це виховання дівчат у сім'ї, вдома, але навчання їх на правах учениць, які приходять за знаннями до школи [7, с. 72]. М. О. Добролюбов вбачав необхідність змін і в методиці викладання: викладання предмету таким чином, щоб у дівчат виник інтерес до нього, розвиток у процесі навчання логічного мислення учениць і т. д. [7, с. 74].

М. О. Добролюбов яскраво відобразив дві точки зору стосовно жіночої освіти, які були притаманні тогочасному суспільству. Так, прихильники «консервативної» течії дотримувались думки, що фундаментальні знання та освіта жінкам не потрібні, тому обмежували жіночу освіту лише французькою мовою, танцями та музикою [7, с. 65-66]. Зовсім інший погляд на проблему жіночої освіти був у представників «демократичної» течії – освіта для жінки – необхідна складова її професійної діяльності, відповідає потребам суспільства і надає жінці більше шансів реалізувати себе. Не зважаючи на поділ на так звану «консервативну» та «демократичну» течії можна стверджувати, що в середині XIX ст. суспільство Російської імперії вже усвідомлювало необхідність жіночої освіти, визнавало право жінок на освіту. Однак, погляди на мету жіночої освіти та її наповнення різнилися. Так, представники «консервативного» напряму допускали надання освіти жінкам тільки для родинного кола, у межах природного призначення жінки – бути матір'ю. З іншого боку, «демократи» не заперечували, що головне призначення жінки – це її сім'я, але додавали, що освіта жінкам потрібна ще й для професійної діяльності, самореалізації, незалежності та залучення жінки до

громадянського суспільства як його повноцінного члена. Об'єднуючим елементом двох напрямів виступала гостра критика існуючих закритих навчальних закладів для жінок та методики викладання в них.

Так, із критикою закритих навчальних закладів виступив О. Чуміков у статті «Мысли об устройстве женских училищ в губернских городах» [24]. Автор, як і М. О. Добролюбов, аргументує свою позицію тим, що відбувається відрив від сім'ї, знеособлення, він вбачає негативні наслідки від довготривалого спільного проживання дівчат в пансіоні [24, с. 328; 330-335; 339]. Висновок до якого дійшов О. Чуміков ідентичний висновку М. О. Добролюбова, – закриті навчальні заклади не розвивають розумові здібності дівчат і не надають освіти, яка відповідає реаліям життя. Саме тому найголовнішу потребу автор вбачає у відкритті жіночих училищ в губернських містах [25, с. 432]. О. Чуміков наполягає, що жіночі училища повинні бути відкриті для усіх станів, а ученицями мають бути тільки ті, які приходять на навчання [25, с. 434]. На думку автора жіночі училища повинні бути засновані завдяки зусиллям держави та суспільства і існувати завдяки пожертвам приватних осіб, держави та плати за навчання [25, с. 440]. Навчальний курс О. Чуміков визначив 6 роками, розділивши його на два рівні – елементарний та загальний. За навчання іноземними мовами, музикою та танцями передбачалась додаткова плата. Автор зазначає, що саме жіночі училища мають стати тими навчальними закладами, які вирішать проблему жіночої освіти [25, с. 447-448].

Схожі думки щодо жіночої освіти та виховання висловив Г. Я. Аппельрот, який у своїй статті «Образование женщин среднего и высшего состояний» [2] (1858 р.) також виступив проти закритих навчальних закладів для дівчат – приватних пансіонів (роль яких він визначив фразою «мнимое образование») [2, с. 657], методики викладання (заучування на пам'ять уроків та проведення публічних іспитів), підтримав ідею відкриття училищ для дівчат [2, с. 657; 664-666]. Автор визначив основну сферу діяльності жінки – родину і мету жіночої освіти – освічена жінка в сімейному колі [2, с. 664]. Отже, освіта повинна була повністю відповідати призначенню жінки – бути матір'ю та господинею. Крім того, автор наголошував на тому, що жіночу освіту потрібно зробити суспільною, тобто доступною для всіх. У даній статі Г. Я. Аппельрот наводить класифікацію навчальних предметів, при цьому головну роль відводить Закону Божому та російській мові [2, с. 672], акцентуючи увагу на викладанні предметів з «чуттєвої сторони», а не з наукової. Книги для навчання жінок, на думку автора, повинні бути написані спеціально для жінок [2, с. 689].

Одним із прихильників реформ жіночої освіти виступав М. Л. Михайлов, який у своїй статті, надрукованій у 1860 р. в «Современнике» [14], висловив думку про те, що розумовий розвиток чоловіка страждає від обмеженості освіти, яку отримує жінка. Крім того, М. Л. Михайлов наголосив на тому, що освіта повинна бути однаковою для чоловіків і жінок, включаючи початкову, середню та вищу. У

подальшому М. Л. Михайлов виступив із серією статей з питань жіночої освіти [13]: «Женщины в университете», «Джон Стюарт Милль об эмансипации женщин», в яких він робив акцент на дискримінації жінок у різних сферах життя, приділяв особливу увагу питанню щодо надання освіти жінкам [14, с. 307]. У статті «Женщины, их воспитание и значение в семье и обществе» [14] М. Л. Михайлов, відстоючи надання жінкам рівних суспільних та сімейних прав з чоловіками, підтримуючи вимогу однакової освіти для жінок, зображує думки та сумніви суспільства середини XIX ст. з питання статусу жінки. Коментуючи консервативну позицію, М. Л. Михайлов наводить основні тези, на які спирались консерватори, а саме: жінка в фізичному плані слабша за чоловіка, у розумовому і моральному відношенні нижча за чоловіка, тому повинна бути підкореною чоловіку. Консерватори відводили для жінки лише єдину сферу діяльності – бути господинею, наполягаючи на тому, що жінці немає на що жалкуватися [14, с. 304-305]. М. Л. Михайлов відстоював позицію реформатора, а саме рівноправність між чоловіком і жінкою як у сім'ї, так і в середній і вищій освіті, вважав за потрібне навчати хлопчиків разом з дівчатами, надати жінкам вільний доступ до різноманітних сфер діяльності [14, с. 307-308].

Водночас проблема жіночих прав у суспільстві стала темою публічних виступів молодих вчених. Наприклад, у 1857 р. професор Ришельєвського ліцею А. Лохвицький прочитав в Одесі публічний курс права, присвятивши першу лекцію правовому становищу жінки в Російській імперії; ад'юнкт Попов прочитав у Казані публічну лекцію на тему «Исторический очерк общественного положения женщин перед реформой Петра I и после нее» [11, с. 462]. Професор І. Т. Тарасов прочитав лекцію, присвячену жіночій освіті, у залі Ярославської Думи. У своїй лекції він навів приклади організації середньої жіночої освіти у країнах Західної Європи (Англії, Франції, Німеччини) та США, порівнюючи її з освітою в Російській імперії. Зокрема І. Т. Тарасов спростував ідею, що жінка з освітою не може бути доброю матір'ю та господинею, що вона становить конкуренцію чоловікам [12].

У пресі також були спроби звернутися до закордонного досвіду, порівнюючи розвиток жіночої системи освіти в Європі та США. Так, у 1857 р. в «Журнале для воспитания» вийшла стаття «Народные училища в Соединенных Штатах», автор якої приділив увагу початковим школам США, де хлопці і дівчата навчалися разом [16, с. 56-57]. Він підкреслював важливе значення безкоштовного навчання у даних навчальних закладах, а наприкінці статті закликав до розвитку жіночої освіти в Росії за прикладом США [16, с. 69]. О. Чуміков у згаданій вище статті також констатував відсталість Росії від країн Заходу в питанні жіночої освіти [24, с. 321]. Утім, дану тезу про випередження країн Європи та Америки у вирішенні проблеми жіночої освіти можна піддати сумніву. Дійсно, у країнах Західної Європи та США рух жінок за надання їм політичних та громадянських прав почався раніше, аніж в Росії. Як результат були відкриті безстанові

початкові навчальні заклади для жінок, але проблема середньої жіночої освіти залишалась відкритою. Лише у 1880-х роках сформувалася система середніх навчальних закладів для жінок в країнах Західної Європи (Англії, Франції, Німеччини) та США [6, с. 245-246]. Отже, Російська імперія, не зважаючи на те, що у середині XIX ст. тільки стала на капіталістичний шлях розвитку, випереджала країни Західної Європи та США у вирішенні проблеми середньої жіночої освіти (перше жіноче училище було засноване М. О. Вишнеградським у Петербурзі в 1858 р.).

Таким чином, гострі дискусії у суспільстві щодо становища жінки, її політичних та громадянських прав розгортаються на сторінках періодичних видань після поразки Росії у Кримській війні, у період ліберальних реформ Олександра II. Публіцистика представлена журнальними статтями, в яких висловлювались погляди на виховання, значення жінки у сім'ї і суспільстві, формувались нові уявлення про рівень освіти, необхідної для жінок, розширення кола діяльності жінки в різних сферах суспільства.

Спільними для багатьох авторів були погляди на стан жіночої освіти в Російській імперії в середині XIX ст., у критиці закритих навчальних закладів, які на їхню думку не надавали необхідних знань та негативно впливали на інтелектуальний та культурний розвиток жінок в цілому, а також не відповідали потребам реального життя жінки. Крім того, засуджувалась методика викладання у закритих навчальних закладах і вбачалася не ефективною саме система заучування на пам'ять великої кількості матеріалу. Гострій критиці з боку жінок і чоловіків піддавалася єдина мета жіночої освіти – вийти заміж та «вийти у світ». Активно підтримувалася ідея відкриття нових навчальних закладів, доступності жіночої освіти для усіх станів, деякі автори висували ідеї щодо організації та навчальних програм таких закладів і т.д. Головна різниця між поглядами публіцистів полягає в різному відношенні до призначення жінки в сім'ї та безпосередній зв'язок мети жіночої освіти зі становищем жінки у сімейному колі. Так, певні автори (Г. Я. Аппельрот, анонімні автори статей «Жалоба женщины», «Отголосок на «Жалобу женщины», «Письма к русским женщинам», М. О. Добролюбов, О. Чуміков) визначать як основну сферу діяльності жінки сім'ю та сімейне життя, розглядаючи необхідність надання освіти жінкам для кращого ведення господарства, виховання дітей і сімейного щастя в цілому. Інша група публіцистів (М. М. Вернадська, М. Л. Михайлов) вважали надання освіти жінкам кроком до рівних прав у сім'ї і суспільстві, можливістю незалежного існування жінки завдяки отриманим знанням, здобутій професії та гідній оплаті жіночої праці.

Таким чином, можна стверджувати, що надання права жінкам на середню освіту в Російській імперії в середині XIX ст. вже не підлягало сумніву. Дискусії серед публіцистів розгортались навколо мети та цілей, які повинна була переслідувати жіноча освіта.

Література

1. *Амфитеатров А. В.* Женщина в общественных движениях России / А. В. Амфитеатров. – СПб., 1907.
2. *Аппельрот Г. Я.* Образование женщин среднего и высшего состояний / Г. Я. Аппельрот // Отечественные записки. – 1858. – № 2. – С. 651-690.
3. *Вернадская М. Н.* Женский труд / М. Н. Вернадская // Собр. соч. – СПб., 1862. – С. 94-115.
4. *Вернадская М. Н.* О женском воспитании / М. Н. Вернадская // Собр. соч. – СПб.: Департамент уделов, 1862. – С. 176-225.
5. *Вишневецкая Г. А.* Вопросы женской эмансипации в русских журналах 1830 – 1840-х годов / Г. А. Вишневецкая // Учен. зап. Казан. гос. ун-та. – 1957. – СХУП. – Кн. 9. – Вып. 1.
6. *Джуринский А. Н.* История образования и педагогической мысли / А. Н. Джуринский / Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – М., 2003.
7. *Добролюбов Н. А.* Мысли об учреждении открытых женских школ / Н. А. Добролюбов // Избранные педагогические сочинения. – М., – 1986. – С. 65-76.
8. *Жалоба женщины* // Современник. – 1857. – № 5. – С. 56-65.
9. *Зырянова И. В.* Женский вопрос в революционно-демократической публицистике (на материалах журнала «Современник» 1847–1866): автореф. дис. ... канд. ист. наук / И. В. Зырянова. – Л., 1985.
10. *Карченкова Т. А.* Женский вопрос в российской публицистике второй половины XIX века: Дис. ... канд. ист. наук / Т. А. Карченкова. – М., 2005.
11. *Лихачева Е. О.* Материалы для истории женского образования в России. 1856–1880 гг. / Е. О. Лихачева. – СПб., 1901.
12. *Лекция*, читанная в зале Ярославской Думы, 24 февраля 1885 г. проф. И. Т. Тарасовым. – Ярославль, 1885.
13. *Милль Д. С.* О подчинении женщины / Д. С. Милль. – СПб., 1896.
14. *Михайлов М. Л.* Женщины, их воспитание и значение в семье и обществе / М. Л. Михайлов // Утопический социализм в России. – М., 1985. – С. 301-309.
15. *Мордовцев Д. Л.* Русские женщины нового времени. Биографические очерки из русской истории. Женщины XIX века / Д. Л. Мордовцев. – СПб., 1874. – Т. 3.
16. *Народные училища в Соединенных Штатах* // Журнал для воспитания. – 1857. – № 1. – С. 51-69.
17. *Отголосок на «Жалобу женщины»* // Современник. – 1858. – № 2. – С. 366-374.
18. *Пирогов Н. И.* Вопросы жизни / Н. И. Пирогов // Морской сборник. – 1856. – № 9. – С. 559-597.
19. *Савкина И. Л.* Говори, Мария! (Заметки о современной женской прозе) / И. Л. Савкина // Преображение (Русский феминистский журнал). – 1996. – №4. – С. 62-67.
20. *Тишкин Г. А.* Женский вопрос в России в 50 – 60-е гг. XIX в. / Г. А. Тишкин. – Л., 1984.
21. *Хасбулатова О. А.* Опыт и традиции женского движения в России (1860–1917) / О. А. Хасбулатова. – Иваново, 1994.
22. *Х-ва А.* Письма к русским женщинам. Письмо первое / А. Х-ва // Журнал для воспитания. – 1857. – № 1. – С. 41-52.
23. *Х-ва А.* Письма к русским женщинам. Письмо второе / А. Х-ва // Журнал для воспитания. – 1857. – № 3. – С. 304-321.
24. *Чумиков А.* Мысли об устройстве женских училищ в губернских городах / А. Чумиков // Журнал для воспитания. – 1857. – № 3. – С. 322-342.
25. *Чумиков А.* Мысли об устройстве женских училищ в губернских городах. Статья вторая / А. Чумиков // Журнал для воспитания. – 1857. – № 4. – С. 431-448.
26. *Юкина И. И.* «Новая история женщин» России / И. И. Юкина // Библиография по истории женского движения и феминизма (1850-е – 1920-е годы) – СПб., 2003. – С. 1-52.